

FRANZ KAFKA MAGYAR SZÍNPADON

A THÁLIA STÚDIÓ ELŐADÁSA

Egyre többek által észrevett és méltányolt tény, hogy a Thália Színház műsorpolitikája kardiogram érzékenységgel reagál a ma emberét foglalkoztató izgalmas kérdésekre. Biztos kézzel nyúl az eddig méltatlanul mellőzött darabokhoz, de ha szükségét érzi, merészen felújít alig néhány éves nagy sikert is, ha az új koncepciójú rendezés más oldalról eddig homályban maradt összetevőkre hívja fel a publikum figyelmét.

A színház vezetőinek nagy érdeme az, hogy hisz közönsége nagykorúságában. Nem szépíti, sőt bátran feltárja a XX. század második felének ellentmondásokról terhes, bonyolult világát. Ezt nem passzív művészi ábrázolással kívánja elérni, hanem Brecht nyomdokán járva gondolkodásra és állásfoglalásra készíti a nézőt, nem engedi – olykor groteszknak tűnő külsődleges eszközöket is igénybe véve –, hogy passzív szemlélődő kényelmébe sűppedhessen. Az előadásokat etikai szempontból szigorú következetességgel jellemzi. Ezzel társadalmi missziót teljesít: a még erős polgári individuális tudatot igyekszik közösségi felelősségre nevelni. Tudják, hogy ez nem könnyű. Sikerükre az igényük és bátorságuk a biztosíték.

Örvendetes, hogy a Thália kísérletezésre alkalmas Stúdió-ja érdekes újdonságokkal lép meg bennünket. Legutóbb – ebben a „kilencvenhét személyes varázsdobozban” – ahogy Kazimir Károly nevezi: a nálunk sokáig mostohán kezelt Franz Kafka A per c. regényéből Jean-Louis Barrault és André Gide jóvoltából színpadra ültetett változatát mutatták be. Az elidegenülés „kafkai” világ nyomasztó sivárságát jól érzékeltette az előadás. A kiszikkadt, eső után vágó földhöz hasonlóan – a néző is áhítozott a mindent feloldó eső után. Ezt sugározta a Gosztonyi János-féle rendezés, de maga Kafka is hasonló véleményen volt: „A per egy éjszakai rémlátás... Mindez csupán a rém fölött aratott győzelem tudatosulása, és következésképpen a győzelem igénye volt.”

Érdekes és jellemző, hogy Barrault Párizsban mindkét rendezésében befejezetlen kérdésnek érezte A per-t, s a negatívumnál maradt, ugyanakkor a Thália Stúdió az egymás iránti felelősség tudatosítását húzta alá. Talán a legutolsó, túlhangsúlyozott költői kérdés – amit K. József-et alakító színész, kilépve szerepéből tesz fel – volt fölösleges, mert előtte meg a figurájában – a kétségbeesett K. József-ként elmondja ugyanazt; körülbelül a következőt: hogy az őt ért igazságtalanságért nem mindenki felelős?!

Találón állapította meg R. Garaudy, hogy Kafka nagy művei – köztük A per is – a közismert népmesék képlete szerint van megkomponálva, csak ellenkező előjellel. A legkisebbik királyi az életben elfoglalt helyért küzd ezer akadályon át – de végül is elnyeri a király lányát. A per hőse, K. József, szintén szeretné kiharcolni helyét az életben, ő azonban képtelen megküzdeni az eléje tornyosuló arc nélküli nehézségekkel. Ő is minden lehetőséget kihasználva keresi a bíróját – s közben sajátos mitikus világ tárul fel, mely ellentétben a mesék valóságot idealizáló világával –, nála hierarchikus bürokrata labirintusnak nem a felszín csillogását, hanem a belső romlottságát jeleníti meg, külső, a hétköznapiokból vett képekkel: A bíróság nem csillogó teremben, hanem egy bérkaszárnya padlásán ülésezik. A bírók szürkék, jelentéktelenek, ócska konyhaszéken ülnek – csak Titorelli festő képein fenségesek és bölcs tekintetűek. Garaudy szerint „Kafka nagysága abban áll, hogy olyan mitikus világot tudott teremteni, mely egy a való világgal”. Ez találó és igaz. A valóság lényegét ragadva meg – pontosabban a felszín alatt kitapintható lényeg igazságát, és azt nagy művészi erővel és precizitással a hétköznapiokból vett képek segítségével, de természetesen egyéni konstrukcióban – ábrázolta. Ebben van forradalmi újszerűsége, amely egyszerre hozott formában és tartalomban mást, mint elődei. Mint minden igazán nagy művész, ő is „megelőzte korát”. Kétségtelen, hogy a pusztuló Osztrák–Magyar Monarchia bürokrata rendszere adta az alaplényét, de hosszú évekkal előre látott, és sikere a modern imperializmus elidegenedett, elgépiesedett világának elérkezése pillanatában született. Az olvasók egyszerre megértették „az érthetetlen” író, és átértékelték Josef K. és a Kartély földmérője szemlalomharcát.

Barrault és Gide dramatizálásának kitűnő részei vannak. Néhol vérbeli drámát láthat a néző. Sajnos sem az átírók, sem a rendező nem tudott mit kezdeni a regény egyes elbeszélő részeivel. Azokat egyszerűen felolvasták a színészek. Különösen a bírósági tárgyalás látványa volt igazi, a szó legszorosabb értelmében vett

antiszínház. A megjelenítés helyett közölték, hogy most a karzat bal oldala nevet, vagy pisszeg, a jobb oldala meg hallgat stb. A szereplők is érezhették ezt, talán azért hadartak, hogy minél előbb túlessenek az unalmas jeleneten.

A jó ütemű és különben igen ötletes rendezés emlékezetes előadást varázsolt a néző elé. Kihasználta a téglalap alakú nézőtér adta lehetőségeket. Középen volt a játéktér, a közönség körbe ülte. Így alkalmat nyílt a nézők között is játszani a színészeit. A világitási effektusok fontos szerepet kaptak, mert minimális díszlettel és kellékekkel dolgozott, következőképpen a művészeknek kellett eljátszani a karkai hangulathoz szükséges: s a regényben plasztikusan érzékeltetett nyomasztóan sivár környezetet. Az egyik lelegeyebb és legjobban megcsinált jelenet a Titorelli festő padlásszobájában játszódott. A díszlet egy létra volt. Rajta állt a festő (Nagy Attila alakította a színes pamacsokból készült parókával) — kezében ecsettel imitálva a festést, beszélget K.-val, a mindent tudó ember fölényével, kicsit bohóckodva, mulatva a tudatlan s az ő szalmaszálába is kapaszkodó emberen. Ő mondja el a bíróság borzalmas lényegét. Közben a K. Józsefet alakító Keres Emil eljátszotta a nyomasztó, füledt meleget s azt az idegességet, amit a szemtelen, romlott csitrik bekiabálása okozott.

Keres Emil egyszerű, nemes eszközökkel jelenítette meg az előbb magabiztos, majd egyre kétségbeesettebb makacssággal küzdő K. Józsefet egészen a kifáradásig. Nagy Attila a törvény embereit formálta meg. Széles skálájú színészi képességeit ismerve, nem volt meglepetés, hogy könnyedén váltott át egyik figurából a másikba. Szabó Gyula hivatalos szolgája és Block-ja telitalálat. Inke László nagybácsija vérbő, életteli alakítás, Somogyvári Rudolf ügyvédje öreg és beteg, de ugyanakkor érzékeltetni tudja erejét, sőt, ha kell, hatalmát is. A nők közül a székszipiles Petyényi Ilona, s tehetséget mutató főiskolás Molnár Piroska tetszett különösebben.

A külön-külön jó alakítások együtt sajnos nem mutattak egységes játéktípust. Kafka, no meg a kevés naturális segédeszközökkel dolgozó rendezés szükségszerűen a stilizált játékok felé irányította a színészeket. Ezt különböző mértékben tudták csak megcsinálni.

Örülünk, hogy a Thália műsorpolitikája ilyen friss, eleven, ennél csak egy nagyobb öröm lehetne, ha minél előbb kitűnőnek nevezhetnénk az előadásai formai részét is, amihez az egységes játéktípus kialakítása alapvetően szükséges. Tudjuk, hogy ez a színház törekvése. Ehhez a munkához kívánunk sok sikert!

HORVÁTHY GYÖRGY

PROLÓGUS

Hirtelen-kerekfejű, mosolygó tekintetű fiatalember ült velem szemben — kamaszos allűrökkel. Foglalkozása zeneszerző és klarinéttanár; persze lehetne fordítva is. Mindössze 25 éves — a „legénytoll csak pelyhedzik állán” —, máris cikket írnak róla. Vajon nem korai még? Majd meglátjuk. Egyelőre jobb lesz, ha nem mi írunk: beszéljen ő maga — önmagáért.

„Úgy hívnak, hogy Aldobolyi Nagy György. 1957-ben szereztem szakiskolai végbizonyítványt a szegedi konzervatóriumban, zeneszerzés—klarinét szakon. Maradandó élmények? Hát persze, azok is voltak ebből az időből. Mindenekelőtt Szatmáry Géza, Deák József tanáraink és az első kottafejek. (Érdekes, ahogyan a komponálással kapcsolatos élményeit ösztönösen előrehelyezi.) Családomban hivatásos zenésztől nincs tudomásom. Tizenkét éves koromig viszolyogtam a zenélésnek még csak a gondolatától is. Deák tanár úr szerettette, Szatmáry Géza bácsi tanította meg nekem a muzsikát. A tizenkettedik ősztől rákoncátlanokodott fejemben egy melódia, amit annyit dudorásztam, hogy végül is csodálkozva jöttem rá: ezt még senki sem írta le. Én aztán rákanyarítottam a vonalrendszerre, violinkulcsot rajzoltam elé, majd lepötyögtem a zongorán. Tetszett. Most már csak basszust kellett hozzá igazítani, és máris kész volt a heti külön munka, amit unos-untalan gyötörtem az ártatlan klaviatúrán. A sorból oldal lett, a motívumból szerzemény, s mire beköszöntött a tél, már szonátákká, versenyművekké terebélyesedtek a bukdácsoló dallamok. Akkor jöttem rá, a zenével más fajta kapcsolat is lehetséges, nemcsak a darabok lejátszása. Mennyivel izgalmasabb dolog írni azokat!

Még jóformán fel sem száradt a tinta a friss keletű szakiskolai oklevélen, mikor felvettek a Zeneakadémiára. Itt kóstoltam bele először a könnyű műfajba. A be-